

Miasto nowoczesne na przykładzie Tel Awiwu¹

Jeremie Hoffmann

Modernistyczne Białe Miasto Tel Awiwu zostało wpisane na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO w lipcu 2003 roku. Było to drugie miasto wpisane na listę jako dziedzictwo XX w. – po Brasili, a przed francuskim Hawrem (za rekonstrukcją miasta przez Augusta Perrota) i Berlinem (za dzielnicę zaprojektowaną przez Bruno Tauta i innych w latach trzydziestych XX w.).

W skład Białego Miasta wchodzi ponad 2000 budynków w stylu zwanym potocznie Bauhausem. Nazwa ta pochodzi od słynnej niemieckiej szkoły modernizmu, w której studiowało wielu tamtejszych architektów. Tzw. „styl” to purystyczno-funkcjonalistyczne wzornictwo zaadaptowane do lokalnego klimatu i kultury gminy żydowskiej w Palestynie. Plan miasta opracował sir Patrick Geddes, pochodzący z Edynburga (Szkocja) urbanista pracujący na zlecenie Wielkiej Brytanii. W 1925 r. Geddes odwiedził Palestynę z okazji otwarcia Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie. Podczas tej wizyty gmina żydowska, za pośrednictwem burmistrza Dizengofa, zwróciła się do niego z prośbą o przygotowanie planu rozbudowy Jaffy w kierunku północnym. Już pod koniec 1927 r., po kilkumiesięcznym pobycie w Tel Awiwie, Geddes wysłał raport końcowy, zawierający kilka propozycji dotyczących kwestii planowania krótkofalowego, np. najlepszą lokalizację dobudówki dworca kolejowego czy przejrzystą wizję rozbudowy Tel Awiwu w kierunku północnym jako późniejszego centrum miasta i jego trzonu.

Grupa ludzi wśród piasków

Najwcześniejszym wizerunkiem przestrzeni miasta jest fotografia z uroczystości jego założenia (il. 1). Fotografia przedstawia grupę odświętnie ubranych ludzi stojących pośrodku pustej wydmy.

We wszystkich publikacjach zdjęcie to obrazuje początek historii Tel Awiwu. Co sprawiło, że stało się ono tak popularne?

Przedstawia ono moment przemiany: od pustki piasków do stworzenia żyjącego miasta, od jałowej ziemi do realizacji utopijnej idei nowego społeczeństwa. Przedstawia moment rozpoczęcia przydzielania pierwszych 60 parceli pod budowę pierwszej dzielnicy miasta – Ahuzat-Bait, które przeprowadzono drogą losowania przy użyciu muszelek.

Na zdjęciu nie można rozpoznać twarzy ani miejsca, nie da się nawet określić liczby zgromadzonych osób ani tożsamości człowieka stojącego powyżej, zwróconego twarzą do nich. Można sobie zadawać pytanie dlaczego odłączył od grupy w tym historycznym momencie, ale wiadomo, że ktoś zabrał aparat fotograficzny na pustynię dla tej właśnie chwili, i dla niej ci ludzie ubrali się odświętnie. Nie może być innego wytłumaczenia dla tak nietypowego zachowania w letni upał pośród piasków Tel Awiwu.

1. Założenie miasta uwiecznione na fotografii (fot. Avraham Sosskin, kwiecień, 1909, źródło: Wydział Konserwacji Zabytków miasta Tel Awiw-Jafa)

1. Niniejszy artykuł stanowi część badań historycznych prowadzonych dla celów rozprawy doktorskiej na Université Paris Panthéon-Sorbonne, promotor prof. Richard Klein.

2. Budynek jako obiekt reprezentatywny: dom Engelów, 84 Rochild Blvd. architekt Zeev Rechter (fot. Avraham Sosskin, 1934, źródło: Wydział Konserwacji Zabytków miasta Tel Awiw-Jafa)

Jak każdy akt stworzenia, także i stworzenie Tel-Awiwu posiada swoją legendę. Istnieje wiele opowieści związanych z uchwyconą na zdjęciu sceną. Mówi się, że dwoje dzieci trzymało kapelusze wypełnione muszelkami: w jednym były czarne muszelki, a w drugim białe. Na białych wypisano 60 nazwisk, na czarnych zaś numery parceli.

Dom wolnostojący

Nowa, biała, nowoczesna architektura Tel Awiwu, pierwszego hebrajskiego miasta, stanowiła duży kontrast w porównaniu z tradycyjnym budownictwem Palestyny, głównie arabskim, w którym stosowano kamień, kopuły, łuki czy dachówki. Obraz klasycznej, bliskowschodniej kasby zastąpił nowy, abstrakcyjny styl wykorzystujący nowe technologie budowlane, takie jak żelazobeton, który umożliwiał projektowanie wstęg okien, balkonów o zaokrąglonych kształtach, płaskich dachów i budynków posadowionych na słupach, z zielenią ogrodów przenikającą do wnętrza. Każdy budynek postawiono na gruncie będącym prywatną własnością i podzielono na 6-8 mieszkań do sprzedaży na wolnym rynku. Realizując ideę „miasta-ogrodu” Ebeneзера Howarda, w otoczeniu każdego z budynków sadzono drzewa i zakładano ogródki warzywne, co miało stanowić kontrast dla gęstej zabudowy miast europejskich.

Zdjęcia Tel Awiwu rozesłano do gmin żydowskich w Europie jako dowód sukcesu idei syjonistycznych, starając się nakłonić ludzi do emigracji do Palestyny lub do udzielenia wsparcia narodowo-religijnym dążeniom do realizacji idei powrotu do Syjonu.

W rzeczywistości, domy te nie były ani białe ani nie były wolnostojącymi willami otoczonymi dużymi ogrodami, lecz stanowiły element gęstej tkanki miejskiej. Zdjęcia przedstawiały wyidealizowaną architekturę, oczyszczoną z ogólnego kontekstu (il. 2). W rzeczywistości rozbudowie Tel Awiwu towarzyszyła powstająca równolegle arabska zabudowa dzielnicy Manshia, biegnąca wzdłuż wybrzeża, jak również

mnóstwo architektury eklektycznej, „sprowadzonej” przez Żydów z krajów ojczystych i reprezentującej mieszaninę stylów.

Stwórzmy państwo!

Dopiero po ogłoszeniu niepodległości państwa Izrael miejscowa architektura odeszła od prostej, białej bryły i zwróciła się ku nowej, powojennej formie w postaci szarej konstrukcji betonowej. Zapotrzebowaniu na szybkie, wydajne rozwiązania w zakresie budownictwa mieszkaniowego towarzyszyło zapotrzebowanie na całą infrastrukturę – szkoły, przedszkola, ośrodki kultury, synagogi, wyższe uczelnie, centra handlowe czy urzędy. Otynkowane bryły sześcienne zostały zastąpione architekturą eksponującą cechy konstrukcyjne budynków oraz ich funkcję (il. 3).

Powojenną tożsamość definiowało nowe podejście do architektury wzorowane na projektach Le Corbusiera (zwłaszcza na marsylskim Unite d’Habitation) oraz pary angielskich architektów Alison i Petera Smithsonów. Był to jakby autoportret stereotypowego, młodego Żyda urodzonego w Izraelu (zwanego „sabra”), mówiącego po hebrajsku i tworzącego nowe państwo Izrael, czyli przeciwieństwo poprzedniego pokolenia imigrantów. Nowe pokolenie chciało miasta w nowej formie – z wielkimi budowlami; koncepcję miasta utopijnego zastąpiły projekty *stricte* realistyczne, eksponujące użyte materiały oraz funkcje budynku, wykorzystujące nowe technologie przemysłowe, takie jak prefabrykaty czy moduły. Plany zakładały budowę wielopoziomowych dróg i wysokościowych budynków tworzących mosty i nadziemne place. Na szczęście tylko niewielki odsetek tych planów zrealizowano.

Nowe fotografie Tel Awiwu przedstawiały miasto światowe, z dużymi hotelami, zaludnionymi plażami, kafejkami i restauracjami (il. 4). To właśnie idea stania się częścią „normalnych” krajów i społeczeństw zachodnich przyświecała dążeniom do stworzenia

3a. Biel i szarość – dwa środki wyrazu architektury dom Li-vlinga-Ashermana, Idelson 29, architekt Dov Karmi, 1933 (fot. Jean Baptist Avril, 2005);

3b. Dom przy ul. Maharal 15, architekci Avraham Yaski i Shimon Povsner, 1955 (fot. Jeremie Hoffmann, 2011)

4. Symbol prosperity: Hotel Hilton w Tel-Awiwie, architekt Zeev Rechter, 1961 (fot. Jeremie Hoffmann, 2011)

wizerunku miasta turystycznego i hedonistycznego. Lata 60. przyniosły urbanizację centrum miasta, a wyraźnym priorytetem stały się drogi i autostrady, jako że żyjące miasto wymaga możliwości dogodnego dojazdu samochodem. Amerykańskie wpływy ekonomiczno-kulturowe skłaniały mieszkańców do kupowania domów na przedmieściach, dzięki czemu centrum miasta stało się pozbawioną mieszkańców przestrzenią, wypełnioną punktami handlowo-usługowymi, przenikającymi do dawnych rejonów mieszkalnych.

Miasto subiektywne

Euforia po zwycięskiej wojnie sześciodniowej (1967), a następnie zaskoczenie wojną *Jom Kippur* (1973), która niemal doprowadziła do militarnej klęski i katastrofy, wywołały kryzys tożsamości społeczeństwa izraelskiego. Poczucie wspólnoty wiary zostało wyparte przez poczucie ograniczenia jednostki. David Perlov, reżyser filmowy i wykładowca akademicki, nakręcił w swoim domu w Tel Awiwie autobiograficzny film pt. *Yoman (Pamiętnik)*. Jest to 7-godzinny doku-

5. Widok na miasto z sypialni: kadr z filmu *Yoman (Pamiętnik)*, David Perlov, 1983

ment kręcony na przestrzeni lat 1973-1984, w którym przedstawia swoje życie osobiste – swoją rodzinę, codzienne życie, uczucia, choroby, dzieciństwo (il. 5).

Kontrast pomiędzy narracją przedstawicieli społeczeństwa wspólnotowego a narracją miasta jako zbioru jednostek stworzył nowy wizerunek miasta. Życie prywatne Perlova przeplata się z wydarzeniami w kraju, takimi jak demonstracje antyrządowe, powstanie partii Likud po wyborach w 1977 r. czy długa wojna i kontrowersyjna okupacja Libanu przez armię izraelską. Centrum Tel Awiwu stało się ucieczką od tych nierozwiązanych spraw społeczno-politycznych. W latach 80. i 90. nakręcono szereg filmów, które przedstawiały Tel Awiw jako jedyne miejsce pozostające poza konfliktami, gdzie znalazło się miejsce dla nowych zjawisk społecznych, takich jak homoseksualizm, związki żydowsko-arabskie, punkowy *clubbing* oraz pozbawione heroizmu podejście do spraw uważanych za święte, np. wizerunek żołnierza czy stosunek do religii.

Zjawiska te doprowadziły do ponownego odkrycia miejskich wartości Tel Awiwu na początku lat 90. Zaczęły się pojawiać książki prezentujące architekturę miasta (il. 6). Artykuły prasowe na temat stylu Bauhaus przyczyniły się do zorganizowania w 1984 r. w muzeum miejskim wystawy zatytułowanej „Białe Miasto” oraz międzynarodowej konferencji na ten sam temat w 1994 roku. W 2003 r. Tel Awiw otrzymał wreszcie należne mu uznanie międzynarodowe jako miasto, które odegrało istotną rolę

6. Miasto jako plac zabaw dla dziecięcych fantazji urbanistycznych: *Bańki mydlane Gali*, Avirama Golan, 2008 (rys. Lena Grubman)

w historii rozwoju miast modernistycznych w XX wieku.

Wydaje się, że sposób postrzegania miasta przez jego mieszkańców odgrywa kluczową rolę w dynamice jego rozwoju. Miasta i związanych z nim legend nie tworzą planiści i politycy. Tworzą je przede wszystkim jego użytkownicy: mieszkańcy, turyści, pracownicy, artyści, dzieci i badacze.

